ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA
VOL. XI, 10 SECTIO G 1964

Z Katedry Teorii Państwa i Prawa UMCS
Kierownik: prof. dr Grzegorz Leopold Seidler

Grzegorz Leopold SEIDLER

Kilka uwag o aktualnych zagadnieniach teorii prawa

Несколько замечаний об актуальных проблемах теории права

Some Remarks on the Current Problems of the Theory of Law

I O właściwą koncepcję
II O pewnych twórczych zadaniach
III Wszechstronne badanie prawa

I

Na początku pragnę zrobić jedno zasadnicze zastrzeżenie. Za niewzruszoną zasadę marksistowskiej nauki prawa uważam jedność teorii państwa i prawa. Natomiast dla celów badawczych wyodrębnienie zagadnień prawa — jako bardziej szczegółowego problemu z szerokiej tematyki teorii państwa i prawa — jest dopuszczalne, a nawet wskazane.

Mając powyższe na uwadze, świadomie koncentruję rozważania na marksistowskiej teorii prawa, aby lepiej poznać jej zadania, możliwości i perspektywy, a to wobec istnienia różnych koncepcji teorii prawa.

Z jednej strony wysuwa się bowiem żądania, aby teoria prawa była wprowadzeniem do przedmiotów prawniczych, aby uczyła ogólnych pojęć, aby stała się rodzajem encyklopedii ułatwiającej zrozumienie szczegółowych dyscyplin prawniczych. Wydaje się, że tak na nią patrzą ci, którzy wykładają ten przedmiot dla nowych adeptów jurysprudencji — studentów pierwszego roku studiów prawniczych. Takie ujęcie teorii prawa jest zacieśnianiem, a nawet wypaczaniem zadań tej dyscypliny, która na pewno jest czymś więcej, jeśli już nie czymś różnym od zestawienia ogólnych pojęć, wspólnych dla wszystkich działów prawa.

Z drugiej strony żąda się od teorii prawa, aby tworzyła nowe uogólnienia dla szczegółowych dyscyplin prawniczych, aby je oceniała po weryfikacji z praktyką, aby wyprzedzała praktykę, a nawet inicjowała nowe prawodawstwo. W naszym piśmiennictwie, w szczegółowych dyscyplinach prawniczych spotykamy sformułowania, w których autorzy uchylają się od rozwiązania lub zajęcia zdecydowanego stanowiska i beztrosko uciekają od problematyki przez ogólnikowe stwierdzenie, że zagadnienia te należą do teorii prawa. Oczywiście, że takie żądania pod adresem teorii przerastają jej możliwości i nie są do przyjęcia. Oba wymienione poglądy na temat teorii prawa są — w moim przekonaniu — niewłaściwe. Nie można jej traktować jako wstępu lub encyklopedii prawa, albowiem ograniczalibyśmy ją do referowania ustalonych kategorii prawnych, co równałoby się przekreśleniu wyraźnie twórczych zadań, jakie ciążą na teorii. Niesłuszne też jest przerzucanie tylko na teorię prawa obowiązku tworzenia teoretycznych uogólnień dla poszczególnych dyscyplin prawniczych i traktowanie jej jako jedyną teoretyczną dyscyplinę w nauce prawa, jako „królowę nauk prawniczych". Każdy bowiem dział prawa ma swoją teorię, tworzy swe uogólnienia, zwykle też mówimy o tzw. częściach ogólnych (np. prawa cywilnego, karnego, administracyjnego itp.). Przy tworzeniu sformułowań teoretycznych w poszczególnych dyscyplinach prawnych rola teorii prawa polega na współdziałaniu i to przede wszystkim z uwagi na metodologiczną poprawność tworzonych uogólnień.

Również w podręcznikach teorii państwa i prawa nie znajdujemy jasnej koncepcji. W rozdziałach odnoszących się do teorii prawa odczuwa się oscylowanie między dwiema koncepcjami — jakbym się wyraził — między minimalizmem traktującym teorię jako wstęp a maksymalizmem ujmującym teorię jako koronę wszystkich dyscyplin. Znajdujemy tam szereg ogólnych pojęć (np. o normie prawnej, o stosunku prawnym itp.) przy równoczesnych rozważaniach, które każą traktować teorię prawa jako kierowniczą dyscyplinę prawniczą, nadrzędną w stosunku do innych, szczegółowych działów prawa. Nie jest to zamierzone łączenie minimalizmu z maksymalizmem. Istniejący stan jest tylko rezultatem braku jasności w poglądach na temat zadań teorii prawa, stąd też i szukanie kompromisu w przedstawionej problematyce, a w następstwie głosy krytyki i pretensje wysuwane pod adresem naszej dyscypliny, jak to zwykle ma miejsce ze sprawami połowicznie rozwiązywanymi.

Nie kusząc się o danie wyczerpującej i w pełni rozbudowanej definicji teorii prawa, która to definicja jest w stadium formowania się w trakcie rozwoju prawa i zmian jego funkcji w ustroju socjalistycz-

nym, chciałbym wskazać na jej najbardziej istotną cechę. W określeniu bowiem teorii prawa należy odróżnić trzon — element stały, konieczny i niezmienny od tych elementów, które w toku rozwoju i przekształceń dyscypliny mogą ulec modyfikacjom.

W moim przekonaniu najbardziej istotnym elementem w określeniu teorii prawa, wyrażającym jej stałą funkcję jest stwierdzenie, że jest to zastosowanie materializmu dialektycznego do badań nad prawem. Przy czym prawo pojmuję bardzo szeroko, obejmując tym terminem doktryny, pojęcia ogólne, prawo obowiązujące w jego dynamice. Proponowane określenie teorii prawa znajduje uzasadnienie w historii marksizmu. Jest rzeczą powszechnie znaną, że klasycy dali szereg sformułowań o prawie, jego genezie, funkcji i istocie. Stwierdzenia odsłaniające klasowość prawa były rewolucyjnym odkryciem, które burzyło tradycyjne poglądy na prawo. Dla nas stwierdzenia klasyków są oczywistymi aksjomatami, stały się one podstawą myślenia prawniczego. Ale równocześnie uchodzi naszej uwagi fakt, że wypowiedzi klasyków były rezultatem zastosowania materializmu dialektycznego do prawa, które traciło nimb świętości pod ostrzem rewolucyjnej metody.

Wydaje mi się, że najważniejsze osiągnięcia teorii prawa są na odcinku analizy krytycznej. Niezaprzeczalnym osiągnięciem jej jest krytyka doktryn prawnych czy też analiza pojęć i systemów prawnych ze wskazaniem ich prawdziwej genezy i klasowej funkcji. W tej dziedzinie osiągnięcia teorii prawa w całej pełni usprawiedliwiają określenie, że jest ona zastosowaniem metody materializmu dialektycznego do prawa.

Jednakże zadań teorii prawa nie można ograniczać jedynie do prac wyjaśniająco-krytycznych. Równie ważną, jeśli nie ważniejszą, funkcją teorii prawa są jej twórcze zadania. Szczególnie wyraźnie występują tego typu zadania teorii prawa w państwie budującym socjalizm czy też przechodzącym do komunizmu.

Twórcze zadania teorii prawa muszą również wynikać z przyjętego określenia naszej dyscypliny, którą rozumiem jako zastosowanie metody materializmu dialektycznego do prawa. O ile w stosunku do prawa formacji eksploatatorskich główna funkcja teorii jest wyjaśniająco-krytyczna, o tyle w okresie budowy socjalizmu lub przechodzenia do komunizmu jej zadania stają się wyjaśniająco-twórcze. Jakościowo odmienny typ prawa socjalistycznego pociąga w konsekwencji zmianę funkcji teorii prawa. W ten sposób — obok wyjaśniania krytycznego obcych teorii i systemów prawa — dochodzą nowe zadania, wynikające ze stosowania materializmu dialektycznego do prawa socjalistycznego. Tę nową funkcję określam twórczymi zadaniami marksistowskiej teorii prawa.

II

Do grupy twórczych zadań teorii zaliczam sprawę oceny naszego prawa pozytywnego, która to ocena winna być przeprowadzona przede wszystkim w oparciu o obiektywne prawidłowości rozwoju społeczeństwa. A następnie na tle rozważań przechodzę do sprawy polityki prawa, albowiem te dwa zagadnienia wzajemnie wiążą się i uzupełniają.

Każdy system pozytywnego prawa narzuca społeczeństwu pewien system wartości. Pojęcia sprawiedliwości, słuszności, dobra są w wielkim stopniu formowane przez obowiązujące normy, których przestrzeganie jest gwarantowane zorganizowanym aparatem przymusu. Prawo stanowione zawiera wzory postępowania, ale zarazem jest miarą oceny ludzkiego zachowania. Dla grup rządzących prawo pozytywne jest najskuteczniejszym narzędziem utrwalania wartości, które dzięki prawnym sformułowaniom łatwo mogą przejść w przyzwyczajenie i nawyk. Cały aparat stosujący prawo — organy wymiaru sprawiedliwości i zarządu — realizując normy prawne, jednocześnie upowszechnia i utrwala określony system ocen.

Jednakże obok ocen, które tworzymy formułując normy prawne, będące podstawą osądzania ludzkich czynów, przeprowadzamy ocenę prawa pozytywnego — jakbym się wyraził — „ocenę systemu ocen". Można by mówić o ocenie drugiego stopnia, gdyż jest to wartościowanie ocen uformowanych przez prawo pozytywne. Dzięki owej ocenie „drugiego stopnia" odsłania się przed naszymi oczyma klasowość pozytywnego prawa, jego istota i funkcja. Dla marksistowskiej teorii prawa jest to sprawa o doniosłym znaczeniu, albowiem wiąże się z systematyką i wartościowaniem prawa pozytywnego, a przede wszystkim z polityką prawa.

W oparciu o obiektywne procesy, kierujące rozwojem społeczeństwa zwykliśmy dzielić prawo na typy zależnie od formacji, w której obowiązuje lub obowiązywało. W ten sposób mówimy o prawie typu niewolniczego, feudalnego, kapitalistycznego, socjalistycznego. Równocześnie uwzględniając funkcję społeczną i intensywność gospodarczą formacji ekonomiczno-społecznych, wartościujemy typy prawa, podkreślając wyższość prawa socjalistycznego w porównaniu ze wszystkimi typami prawa formacji eksploatatorskich. Ta słuszna systematyka, jak i wartościowanie typów prawa nie wyczerpują całego zagadnienia oceny prawa tak eksploatatorskiego, jak i socjalistycznego. Niesłuszne jest malowanie jedną barwą każdego typu prawa. Jeśli w nauce o państwie bezsporne jest wyróżnianie szeregu form ustrojowych w ramach określonego typu, to na gruncie teorii prawa rozważania nasze kończą się

na wyróżnieniu jedynie typów. A jednak jeśli weźmiemy pod uwagę typ prawa kapitalistycznego, to narzuca się nam konieczność przeprowadzenia wyraźnych różnic wśród systemów prawa. Różnią się bowiem porządki prawne zależnie od taktyki, jaką stosują klasy rządzące wobec ludu. Burżuazja wobec nieposiadających może posługiwać się na przemian przemocą lub liberalizmem w formie polityki ustępstw. Stąd też w ramach typu prawa kapitalistycznego, który obejmuje systemy prawne różnych państw wypada przynajmniej wyróżnić prawa legalizujące samowładny, autorytatywny sposób rządzenia od liberalnych porządków prawnych. Odmienna bowiem jest sytuacja klasy robotniczej i ludu pracującego pod rządami norm wyrażających przemoc w porównaniu z porządkiem prawnym, przenikniętym ideami liberalizmu. Uzasadnione wydaje się wyodrębnianie w ramach typu prawa eksploatatorskiego porządków prawnych o różnym stopniu reakcyjności, a nawet posługiwanie się określeniem względnej postępowości. Zmiany taktyki, a co za tym idzie zmiany ustawodawstwa w państwach eksploatatorskich są następstwem przede wszystkim obiektywnych sytuacji, jak np. periodycznych kryzysów, zaostrzającej się walki klasowej, polityki zagranicznej itp. Wiadome jest, że w formacjach eksploatatorskich obiektywne prawa społeczne w swej realizacji napotykają w zasadzie na opór klas rządzących, a zaporą dla nich jest obowiązujące ustawodawstwo. Tak więc stwierdzenie względnej postępowości konkretnych porządków prawnych nie może zmienić faktu, że istota każdego prawa w formacjach eksploatatorskich wyraża panowanie mniejszości nad większością.

Kiedy mówimy o absolutnej wyższości prawa socjalistycznego nad każdym prawem formacji eksploatatorskiej, to tym ogólnym stwierdzeniem nie wyczerpujemy również całości zagadnienia oceny prawa socjalistycznego. Również i w ramach formacji socjalistycznej prawo stanowione musi podlegać ocenie, przede wszystkim w oparciu o obiektywne prawa rozwoju społeczeństwa. Co więcej — ocena prawa stanowionego może wypaść pozytywnie lub negatywnie zależnie od tego, jaką rolę odgrywa prawo stanowione w realizacji obiektywnych prawidłowości społecznych. W ustroju socjalistycznym świadomie realizujemy poznane obiektywne prawidłowości. Budowę więc socjalistycznego, a potem komunistycznego społeczeństwa opieramy o naukowe zasady. Nasuwają się pytania w związku z tym: jaka jest rola prawa stanowionego w realizowaniu obiektywnych prawidłowości i jaki może być stosunek prawa stanowionego do praw obiektywnych?

Obiektywne prawa społeczne w ustrojach marksistowskich realizują się przez świadome akty ludzkie, przez ich czyny, które w zasadzie

wyznaczane są przez obowiązujące prawo. W ustroju dyktatury proletariatu grupy rządzące i kierujące państwem, uwzględniając warunki miejsca i czasu, wydają normy, które doprowadzają do realizacji obiektywnych prawidłowości. Normy prawa stanowionego stają się środkiem realizacji obiektywnych praw. Normy te, przestrzegane przez społeczeństwo, będąc motywami postępowania, załamują się w świadomości społeczeństwa i doprowadzają do jego aktywizacji.

Stąd problem świadomości społecznej wysuwa się na czoło problematyki teorii prawa. Z praktyki wiemy, że nasze akty ustawodawcze poprzedza praca wyjaśniająca i tłumacząca celowość przygotowywanych norm prawnych. Akcja ta jest badaniem opinii społecznej i jej świadomości, uwzględnianiem oddolnej inicjatywy oraz środkiem formowania świadomości i aktywizowania mas. Znajomość stanu świadomości społecznej — przy uwzględnieniu warunków miejsca i czasu — powoduje konieczność wprowadzenia czynnika czasu do działalności prawotwórczej. Innymi słowy: ustawodawca musi uwzględnić element czasu, tempo wprowadzania norm dla realizowania obiektywnych prawidłowości. W następstwie uwzględnienia elementu czasu ustawodawca winien rozważyć projekt ustawy pod kątem stopnia zasięgu i konsekwencji.

Stopień zasięgu, to zagadnienie wyłączania pewnych obszarów lub pewnej grupy spod aktu normatywnego.

Stopień konsekwencji natomiast, to etapy czasowe, w jakich ma nastąpić wprowadzenie norm prawnych.

Uwzględnienie warunków miejsca i czasu — a przede wszystkim świadomości społecznej, w której uformowaniu odgrywają niemałą rolę nawyki, uprzedzenia, cechy charakteru narodowego — powoduje, że element czasu winien stać się poważnym czynnikiem w tworzeniu reguł zachowania ludzkiego. On też stoi na przeszkodzie mechanicznemu realizowaniu obiektywnych prawidłowości przy pomocy prawa stanowionego. Brak też należytej znajomości warunków miejsca, czasu, świadomości może spowodować, że element czasu będzie zastosowany niewłaściwie, powodując deformacje prawa socjalistycznego w stosunku do praw obiektywnych. Ujmując schematycznie, widzę trzy możliwości, względnie trzy zasadnicze rodzaje realizowania obiektywnych prawidłowości przez prawo stanowione.

A. Właściwe uwzględnienie wszystkich warunków przez ustawodawcę — wówczas normy prawa stanowionego mobilizują całe społeczeństwo do realizowania obiektywnych praw bez większych oporów. Możemy mówić w takich wypadkach o zgodności prawa stanowionego z obiektywnymi prawidłowościami.

B. Normy stanowione opóźniają realizowanie obiektywnych konieczności (np. wypadek niedoceniania świadomości i propagowanie zbytniego centralizmu). Następuje zahamowanie budowy socjalizmu, co w krańcowych wypadkach może doprowadzić do zamętu gospodarczego i społecznego.

C. Ustawodawca nie liczy się z warunkiem miejsca, czasu i przecenia świadomość społeczną, mechanicznie realizując obiektywne prawidłowości. Wypadek ten określam wyprzedzaniem praw obiektywnych przez prawo stanowione. W rezultacie wytworzonej sytuacji będzie miało miejsce rozluźnienie dyscypliny, stosowanie w szerokim zasięgu sankcji, a niewykluczone jest nawet niszczenie sił i materiałów (np. przedwczesna i mechanicznie wprowadzana kolektywizacja). Podobnie jak w wypadku poprzednim wyprzedzanie obiektywnych praw wywołuje zamęt gospodarczy i społeczny.

Rezultat dwu ostatnich możliwości B i C jest identyczny. Prawo stanowione w sposób niewłaściwy realizuje obiektywne prawidłowości. Ujemna ocena praw stanowionych wymaga podjęcia kroków, które doprowadzają do korektury. Element czasu odpowiednio zastosowany przez ustawodawcę wyrównuje braki, stając się głównym warunkiem korektury.

Ocena prawa stanowionego w obrębie formacji socjalistycznej jest niezbędna. Charakter bowiem obiektywnych praw społecznych w porównaniu z prawami przyrodniczymi jest odmienny. W naukach przyrodniczych eksperyment z pominięciem praw przyrodniczych jest niemożliwy. Inaczej sprawa przedstawia się w dziedzinie nauk społecznych. Jeśli stosunki społeczne konstruować będziemy dowolnie, wbrew prawom obiektywnym, stosunki te przez pewien czas będą utrzymywały się, mimo że będą w niezgodzie z obiektywnymi prawidłowościami. Dopiero sprzeczności wytworzone między sztuczną konstrukcją społeczną a obiektywnymi prawidłowościami będą podważały istnienie ustanowionych dowolnie stosunków społecznych, doprowadzając ostatecznie do ich unicestwienia.

Ze sprawą oceny łączy się zagadnienie polityki prawa w ustroju socjalistycznym. Zagadnienie to winno być rozpatrywane przede wszystkim w aspekcie obiektywnych prawidłowości. Przez politykę prawa rozumiem cele i zadania, jakie stawia sobie ustawodawca, aby realizować je przy pomocy obowiązujących norm. Naczelne zadania prawa socjalistycznego są jasne: zbudowanie ekonomiki socjalistycznej oraz świadomości socjalistycznej, będącej podstawą dla uformowania się ustroju komunistycznego. Te naczelne zadania wyznaczają główny kierunek dla całego prawa. Jednakże obok nich w poszczególnych działach realizo-

wane są szczegółowe zadania i cele. Mówimy wtedy o polityce prawa cywilnego, administracyjnego, finansowego itp. Do zadań teorii prawa należy konfrontowanie głównych celów prawa z celami poszczególnych działów. Jest to niewątpliwie dialektyka celów ogólnych i szczegółowych. Problem sprowadza się do ustalenia, w jakim stopniu szczegółowe ustawodawstwo realizuje ogólne cele, czy je przybliża, czy też oddala.

O ile przebudowa ustroju ekonomicznego jest łatwo uchwytna w liczbach i da się stwierdzić stosunkowo z wielką dokładnością, o tyle problem formowania świadomości socjalistycznej nie jest łatwy do kontroli, trudne też jest ustalenie kryteriów jej oceny.

Stosunek prawa stanowionego do obiektywnego mieści się w ramach dialektycznej jedności elementów subiektywnych i obiektywnych. Natomiast rozważania nad świadomością muszą przesuwać zainteresowania teorii prawa ku stronie subiektywnej, mimo że na formowanie świadomości w sposób decydujący wpływa obiektywna sytuacja. Fakt ten jest następstwem zwiększania wartości humanistycznych w miarę utrwalania ustroju socjalistycznego, zwłaszcza w okresie przechodzenia do komunizmu.

W okresie dyktatury proletariatu winno dojść w sposobie myślenia do rewolucji, której rezultatem jest ukształtowanie świadomości socjalistycznej. Pomijam w tym miejscu oddziaływanie świadomości awangardy społeczeństw socjalistycznych, która z kolei wpływa na uformowanie się świadomości całego społeczeństwa. Uwagę chciałbym zwrócić na związki świadomości prawnej ze świadomością socjalistyczną. W procesie tworzenia świadomości socjalistycznej niemałą rolę spełnia świadomość prawna, a zależność między tymi dwoma typami świadomości ustalać winna teoria prawa.

Mówiąc o świadomości socjalistycznej, myślę o jednostce charakteryzującej się określonym typem myślenia i zachowania. Jej świadomość — to ogół ocen i postaw wynikających z przyswojenia sobie filozofii marksistowskiej. Świadomość ta nie jest wartością stałą i niezmienną, dającą się rozłożyć na części. Jest to zjawisko dynamiczne, będące w ciągłym procesie, na który składają się sądy, przeżycia wewnętrzne i zewnętrzne akty — działanie. Wobec wielorakich sytuacji, jakie przynosi życie, nie sposób na tym miejscu omówić wszystkie treści ocen czy też wymienić rodzaje postaw wchodzących w obręb świadomości socjalistycznej. Zagadnienie to wychodzi już poza zamierzenia niniejszych uwag.

To co interesuje teorię prawa — to stosunek świadomości prawnej do świadomości socjalistycznej. Świadomość prawna jest znajomością prawa, ale w jej składzie znajduje się również ocena prawa, która wy-

raża się w akceptacji porządku prawnego jako słusznego i celowego. Oczywiście motywy skłaniające do uznania ustroju nie są sprawą obojętną, ponieważ od rodzaju motywów zależne jest tempo formowania się świadomości socjalistycznej.

Świadomość prawna jest bowiem jedną z dróg prowadzących do świadomości socjalistycznej. O ile świadomość socjalistyczna uwarunkowana jest światopoglądem marksistowskim, o tyle dla uformowania się świadomości prawnej w ustroju socjalistycznym wystarcza już uznanie tego ustroju. Podobnie jak świadomość socjalistyczna, tak i świadomość prawna jest procesem dynamicznym, który doprowadzić może do światopoglądu materialistycznego. Tak więc świadomość socjalistyczna obejmuje świadomość prawną, natomiast świadomość prawna może istnieć bez pełnej świadomości socjalistycznej.

Stosunek świadomości prawnej do pełnej świadomości socjalistycznej ma kluczowe znaczenie w okresie przekształcania organizacji państwowej w społeczny samorząd komunistyczny. Procesowi obumierania państwa musi towarzyszyć obumieranie prawa. Nie znaczy to, że w społeczeństwie zbudowanego komunizmu nie będzie reguł zachowania ludzkiego. Przeciwnie — ustrój komunistyczny wymagać będzie dokładnego uregulowania stosunków międzyludzkich. Ustrój ten bowiem będzie się posługiwał najwyższymi osiągnięciami techniki dla zaspokajania wielorakich potrzeb. Taką społeczność charakteryzować będzie wielka różnorodność form życia społecznego, cechować ją zatem musi precyzyjne działanie ludzi, które warunkować będzie sprawne funkcjonowanie tego społeczeństwa. Efektywność produkcyjna społeczeństwa komunistycznego stwarza bowiem warunki dla rozwoju pełnej osobowości jego członków.

Reguły zachowania obowiązujące w społeczeństwie komunistycznym nie będą normami prawa. Pomijam w tym miejscu problem klasyfikacji i podział tych reguł. Ważny jest fakt, że normy te stracą charakter norm prawnych — staną się one jakościowo odmiennymi normami. Owa jakościowa odmienność następuje stopniowo, doprowadzając w rezultacie do nowego typu norm, które przestają być prawem. Już w okresie przechodzenia państwa dyktatury proletariatu w państwo ogólnoludowe normy prawne tracą charakter klasowy i wyrażają interes całego społeczeństwa. Ale kiedy będą tworzone przez samo społeczeństwo świadome swych zadań czy też przez społeczny samorząd komunistyczny, a ich przestrzeganie będzie rezultatem świadomości socjalistycznej, będą to reguły zachowania komunistycznego. Ich obowiązywanie i efektywność będzie pod kontrolą całego społeczeństwa i społecznych organizacji. Ich naruszenie wywoływać będzie reakcję społeczną w kierunku wychowawczym, a nie represyjnym. Ten nowy typ reguł nie będzie opierać

się na organach władzy państwowej czy też organach wymiaru sprawiedliwości — przymus nie będzie gwarancją ich efektywności ani motywem ich stosowania. W tym mieści się ich odmienna jakość, nowa istota, różniąc je zasadniczo od norm prawnych.

W świetle tych uwag centralnych zagadnieniem marksistowskiej teorii prawa staje się świadomość prawna, jej dynamizm oraz tendencje rozwojowe ku pełnej świadomości socjalistycznej. Stąd nasuwa się już obecnie potrzeba szerszego rozważania normy prawnej w jej poszczególnych fazach rozwojowych. Proces rozwojowy prawa i tendencje do zmiany istoty norm ludzkiego zachowania nakazują, aby prawo socjalistyczne ujmować wieloaspektowo.

III

Prawo jako zjawisko społeczne można rozpatrywać z różnych aspektów, z różnych stron. I jeśli nie uwzględni się owej wieloaspektowości prawa — wówczas możemy łatwo doprowadzić do jednostronnego naświetlenia. Ta wielostronność prawa najwyraźniej występuje przy analizie poszczególnych etapów, jakie norma prawna przebywa od swego powstania aż do momentu, kiedy pod jej wpływem działają ludzie.

Powstanie normy prawnej uwarunkowane jest obiektywną rzeczywistością. Określone stosunki społeczne odbijają się w świadomości grup rządzących i w następstwie dochodzi do wydania normy prawnej. Oto np. niska wydajność pracy, jako zjawisko obiektywne, wywołuje w świadomości klasy rządzącej i grup kierujących państwem potrzebę powiększenia norm wydajności pracy i zwiększenia jej dyscypliny. Innymi słowy — obiektywna rzeczywistość, załamując się w świadomości grup kierujących, doprowadza do wydania odpowiednich norm prawnych. Ich wolą powstaje norma prawna. W ten sposób awangarda klasy rządzącej, a w społeczeństwie bezklasowym awangarda całego narodu wyraża wolę, która staje się prawem. Im bardziej grupy rządzące precyzyjnie i dokładnie wyrażają interesy klasy panującej, tym bardziej norma prawna spełnia swą klasową funkcję. Wyższa świadomość awangardy w stosunku do całej klasy może stwarzać pozór głębszych rozbieżności. W rzeczywistości różnica ta musi być sprowadzona do różnic między świadomością klasy i jej przywódców. To samo odnosi się do społeczeństwa bezklasowego, z tym że w grę wchodzi różnica między świadomością przywódców narodu a całym narodem. Może się zdarzyć, że członkowie klasy rządzącej nie rozumieją normy, którą wydała jej awangarda — przywódcy. Ta norma może też być w sprzeczności z interesami jakiejś wąskiej grupy lub godzić nawet w jakiś jej interes, co w istocie nie zmienia faktu, że normy te służą obronie, utrwaleniu

i utrzymaniu stosunków klasowych w całości. Wola klasy rządzącej wyrażona jest przez wolę jej przywódców, którzy kierują państwem. W rezultacie w wyniku działania obiektywnej rzeczywistości, załamanej w świadomości grup rządzących, dochodzi do wydania normy prawnej. Są to akty organów ustawodawczych, rozporządzenia ministrów względnie innych organów, powołanych do wydawania norm prawnych.

W tej fazie, która wyjaśnia genezę normy prawnej, możemy mówić o obiektywnych i subiektywnych jej elementach. Analiza tego etapu pozwala nam poznać istotę klasową prawa, w tej też fazie mieści się problematyka źródeł prawa, która stanowi jeden z ważniejszych działów teorii.

Przechodząc do następnego stadium powstawania prawa względnie następnej fazy, stykamy się z normami wyrażonymi w formie przepisów, reguł, rozporządzeń itd. Słowem: mamy tekst norm prawnych, które określają regułę zachowania ludzkiego — są to wzory, według których należy postępować. Badania w tej fazie koncentrują się na treści norm. Są one przedmiotem wykładni i systematyki, przedmiotem najróżniejszych komentarzy i prac zmierzających do jak najdokładniejszego zrozumienia sensu norm. Prace w tym stadium zajmują się równie ustaleniem miejsca normy w systemie prawa, jak też jej logicznym związkiem z całością przepisów prawnych.

Trzecia faza obejmuje informowanie społeczeństwa o przepisach prawnych. Głównym kanałem informacyjnym są urzędowe publikacje — dzienniki ustaw. Jednakże obok nich informowanie następuje przez cały zespół środków dodatkowych, jak radio, prasa, telewizja, odczyty. Chodzi bowiem o to, aby reguła zachowania, którą wydano, była istotnie znana i przestrzegana w społeczeństwie, aby ten wzór zachowania rzeczywiście obowiązywał w społeczeństwie. Ten wzór zwrócony jest do trzech grup społeczeństwa:

A. Pierwsza grupa to ci, którzy mają postępować według tej reguły, według wydanego wzoru. W przytoczonym poprzednio przykładzie będą to pracownicy, którzy mają wykonywać wyższe normy pracy.

B. Druga grupa, do której zwraca się reguła to ci, którzy kontrolują wykonanie i realizację wydanej reguły. Będą to dyrekcje przedsiębiorstw, różne nadzory, słowem — kontrola wewnątrz przedsiębiorstwa i fachowa spoza przedsiębiorstwa, a dalej różne formy kontroli społecznej.

C. I wreszcie trzecią grupę stanowią ci, którzy powołani są do karania w wypadku naruszenia wydanej reguły, niezastosowania się do jej poleceń. Będą to organy wymiaru sprawiedliwości operujące przymusem.

Może się zdarzyć, że reguła zwraca się tylko do tych, którzy mają ją wykonywać oraz do grup kontrolnych, które równocześnie upoważnione są do karania. Zasady ruchu ulicznego na przykład zwrócone są do obywateli, organy milicyjne kontrolują i natychmiast nakładają mandaty karne. Poza tym w okresie przekształcania się państwa dyktatury proletariatu w państwo ogólnonarodowe stwierdzamy stopniowe zmniejszanie ilości norm wymagających interwencji organów wymiaru sprawiedliwości, albwiem kontrolę przestrzegania porządku prawnego w większym zakresie przejmuje społeczeństwo i jego organizacje. Jednakże typowym wypadkiem w chwili obecnej będą trzy grupy adresatów, tzn. tych, do których normy się zwracają.

Jeżeli normy prawne nie są przestrzegane, jest to następstwem bądź lekceważenia zarządzeń państwa, braku odpowiedzialności, słabego poczucia obowiązku społecznego, bądź też nieodpowiedniej normy, która koliduje — jak poprzednio mówiłem — z obiektywnymi prawidłowościami. Wówczas ilość wypadków nadających się do karania wzrasta. Stosowanie przymusu staje się czymś powszechnym. W krańcowym przypadku prawo może nawet nie działać, jego łamanie będzie powszechne. Oczywiście przymus jest gwarancją realizowania normy prawnej, ale jego stosowanie powinno mieć charakter wyjątkowy, reguła bowiem powinna być wykonywana w wyniku świadomości prawnej tych, do których jest skierowana.

Dla państwa socjalistycznego ważne znaczenie ma świadome przestrzeganie prawa przez pierwszą i drugą grupę adresatów. Oni bowiem swoim zachowaniem przesądzają o skuteczności prawa.

Analizując tę trzecią fazę, dotykamy problematyki psychologicznej. albowiem z jednej strony mamy nową regułę postępowania, a z drugiej — świadomość człowieka, który tę normę ma realizować. Oczywiście ta świadomość u różnych ludzi, warstw i klas jest różna; np. w Polsce norma o świadomym macierzyństwie inaczej była przyjmowana w środowisku wiejskim, inaczej w miejskim, inaczej wśród młodzieży, inteligencji i robotników. Świadomość bowiem jest zjawiskiem dynamicznym i jej formowanie dokonuje się pod wpływem obiektywnych przemian, ale również w wyniku oddziaływania awangardy, która może w znacznym stopniu kierować żywiołowymi procesami. I oto do tej stale tworzącej się świadomości, do tych konfliktów poglądów starych i nowych, które rozgrywają się w każdej świadomości indywidualnej — zwraca się norma prawna, reguła, która ma unifikować zachowanie ludzkie, generalizować je, stwarzając jednolity typ, wzór zachowania. Dla siły, dla zwartości społeczeństwa norma prawna unifikująca świadomość ma znaczenie zasadnicze. Oczywiście te normy nie mogą być

często zmieniane, muszą wykluczać dorywczość i możliwość ich obchodzenia, muszą uwzględniać realną możliwość ich wykonania, ale jeśli spełniają te warunki, mogą stać się czynnikiem kształtującym charakter społeczeństwa, jego świadomość prawną, wiodącą ku świadomości socjalistycznej.

Nie chodzi bowiem o to, aby ludzie tylko pod wpływem strachu szanowali własność społeczną lub stosowali się do zasad życia w społeczeństwie socjalistycznym — ważne jest, ażeby takie zachowanie było nawykiem, uświadomionym obowiązkiem, ażeby naruszenie prawa wywoływało odrazę i potępienie u całego społeczeństwa. Oczywiście trzeba na to długiego czasu i najpierw presja kar i nagród — obok uświadomienia — jest motywem zachowania ludzkiego. Równolegle do przemian ekonomiczno-społecznych socjalizmu i reguły zachowania w tym ustroju będą realizowane w wyniku wewnętrznego przeświadczenia.

I ta trzecia faza normy prawnej, która wiąże się ze świadomością prawa, stosowaniem prawa i skutecznością prawa — winna stać się obecnie głównym zadaniem naszej teorii prawa.

РЕЗЮМЕ

Исходная точка рассуждений — утверждение, что наиболее существенным элементом марксистской теории права является применение диалектического материализма к правовым явлениям, понятым очень широко.

Отсюда к этой теории, с одной стороны, относится критический анализ чужих доктрин и основ немарксистских правовых систем, с другой — ряд творческих задач в области социалистической юриспруденции.

В работе называются четыре творческие задачи, стоящие перед теорией.

1. Оценка действующего права при данном социалистическом строе.

2. Установление реляции между целями социалистического права, понятого как единство, и целями отдельных отраслей права.

3. Установление реляции между социалистическим сознанием и правовым сознанием.

4. Рассмотрение правовой нормы в различных аспектах путем анализа этапов, через которые проходит правовая норма от момента своего возникновения до момента, когда под ее влиянием начинают действовать люди

SUMMARY

These considerations start with the assumption that the application of dialectic materialism to broadly understood legal matters is the most essential element of the Marxist theory of law.

Hence this theory includes, on the one hand, a critical analysis of foreign doctrines and the assumptions of non-Marxist legal systems, and on the other — a number of creative tasks within the sphere of socialist jurisprudence.

The paper specifies four creative objectives of legal theory:

1. The evaluation of established law within the socialist state organization.

2. Establishing the relation between the aims of socialist law regarded as a whole and the aims of the different legal disciplines.

3. Establishing the relation between the socialist consciousness and the legal consciousness.

4. Considering the legal norm from different aspects by means of an analysis of the successive stages through which the legal norm passes from its emergence until the moment when human individuals act under its influence.

BIBLIOTEKA
UMCS
LUBLIN

Papier druk. sat. III kl. 80 g. Format 70 × 100 Druku str. 14
Annales UMCS Lublin 1964 LZGraf. im. PKWN, Lublin, Unicka 4 Zam. nr 558. 15.II.65
700 + 125 egz. H-3. Manuskrypt otrzymano 15.II.65 Data ukończenia 20.VII.65

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA
VOL. IX SECTIO G 1962

1. W. Sawicki: Ewolucja rzymskiej kurii municypalnej i stanu dekurionów w państwie frankońskim (wiek VI—VIII).
Evolution de la curie municipale et de l'ordre des décurions dans la Monarchie Franque (VI—VIII s.).

2. K. Sand: Organizacje społeczne w okresie intensywnego budownictwa komunizmu.
The Social Organizations in the Period of Advanced Building of Communism.

3. M. Piekarski: Aspekty cywilno-procesowe wzmożenia ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstw.
Zivilprozessrechtliche Aspekte der Verstärkung der Massnahmen zum Schutze des Volkseigentums vor den durch Straftaten entstandenen Schäden.

4. E. Skrzydło: Ustrój polityczny V Republiki.
Régime politique de la V-e République.

5. M. Sawczuk: Stosunek wznowienia postępowania cywilnego do innych instytucji obalających prawomocne orzeczenia merytoryczne.
Das Verhältnis der Wiederaufnahme des Verfahrens im Zivilprozess zu anderen Instituten, die dem Zweck dienen, rechtskräftige meritorische Urteile aufzuheben.

6. J. Malarczyk: Doktryna polityczna Machiavellego.
The Political Doctrine of Machiavelli.

7. M. Waleszko: Zagadnienia przejścia od kapitalizmu wolnokonkurencyjnego do kapitalizmu monopolitycznego w ujęciu E. Abramowskiego.
The Problems of Transition from Free-Competition Capitalism to Monopolistic Capitalism in the Conception of Edward Abramowski.

8. T. Taras: Ustawa o sprawach z oskarżenia prywatnego z dnia 2 grudnia 1960 r. jej założenia i wykładnia.
Das Gesetz vom 2. Dezember 1960 über Privatklagen, seine Grundgedanken und Auslegung.

9. R. Mitaszko: Problem narodowościowy w doktrynie Herzena.
The Problem of Nationality in Herzen's Interpretation.

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA
VOL. X SECTIO G 1963

1. G. L. Seidler: Political Thought in the Period of Transition (1350—1450).
Myśl polityczna czasu przełomu (1350—1450).
2. H. Rajzman: O tzw. winie kombinowanej w teorii, *de lege lata* i *de lege ferenda*.
Von der sogenannten „kombinierten Schuld" in der Theorie *de lege lata* und *de lege ferenda*.
3. G. Antalffy: Esquisse de la pensée politique hongroise jusqu'à la révolution bourgeoise de 1848—49.
Zarys węgierskiej myśli politycznej do rewolucji burżuazyjnej 1848—49 r.
4. J. Ignatowicz: Stan cywilny i jego ochrona.
État civil et sa protection.
5. A. Burda: Praworządność jako element demokracji.
Légalité comme élément de la democratie.
6. T. Taras: Die Rechte des Beschuldigten im Vorverfahren des polnischen Strafprozesses.
Prawa podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym w polskim procesie karnym.
7. H. Groszyk: O trudnościach metodologicznych francuskiej nauki politycznej. (W poszukiwaniu przedmiotu i metody).
Sur les difficultés méthodologiques de la science politique française (À la recherche de l'objet et de la méthode).

Adresse: UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ
BIURO WYDAWNICTW
LUBLIN Plac Litewski 5 POLOGNE